

GÖRÜŞ / VIEW

Suyun Stratejik Yönetiminde Peyzaj Planlama'nın Önemi

The Strategic Importance of Water Management of Landscape Planning

Ufuk Fatih Küçükali

İstanbul Aydın Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

ÖZ

Su toplumsal ve ekonomik gelişmeler için önem taşıyan bir kaynaktır. Bu nedenle tarih boyunca denetim altında tutulmak istenmiş, bu amaçla sulama ve taşkın denetim sistemleri, içme suyu ve atık su şebekeleri ve biriktirme yapıları inşa edilmiştir. 1970'lere kadar su kaynaklarının geliştirilmesinde suyun yeri ve niceliği "belli bir gereksinimi karşılayacak su sağlanması" kavramı temelinde değerlendirilmiştir. Nüfus artışı, teknoloji ve kentleşme sonucu gereksinimlerin çeşitlenmesi ve küresel iklim değişikliği gibi nedenlerle 1980'li yılların başında çevre kirliliği sorunlarının ortaya çıkması ile bu kavrama "suyun niteliğinin korunması" ve suyun adil paylaşımı konuları da eklenmiştir. Makale kapsamında uygun nitelik ve nicelikte suya ulaşmanın bir insan hakkı olduğu temel görüşünden yola çıkarak su ve su kaynaklarının sürdürülebilirliği ilgili mevzuat çerçevesinde değerlendirilmiş, suyun stratejik yönetiminde peyzaj planlamanın önemi tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Ekolojik havza master planı; ekolojik planlama; kaynak yönetimi; peyzaj planlama; suyun stratejik yönetimi.

I. SU VE SU KAYNAKLARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Su; ticari rolü ile değil canlı topluluğunun yaşamının sürdürülebilirliğinin sağlanmasındaki rolü ile ele alınmalıdır. Çünkü su yaşamsal doğal kaynaktır, yokluğunda yerine başka hiçbir şeyin ikame edilemeyeceği tek doğal kaynaktır. Son iki yüzyıl içinde hızlı nüfus artışı, endüstrileşme ve yoğun zirai etkinlikler doğal çevreyi olumsuz etkileyen ve kirlüten sebepleri oluşturmuştur. Endüstri devrimi ve hızlı şehirleşmenin ilk dönemlerinde, doğanın tüm kirleticileri sonsuza dek saklayabilme veya sonsuz bir arıtma gücüne sahip olduğu sanılıyordu. Ancak, zaman içinde tüm ekosistemler çevre kirliliğinden olumsuz etkilenmeye başladığında, ortaya çıkan sorunları

ABSTRACT

Water is an important resource for social and economic development. Therefore, throughout history, have been requested to be kept under control for this purpose, irrigation and flood control systems, drinking water and waste water networks and accumulating structures were built. Until the 1970s the location and quantity of water resources in the development of water "to meet certain requirements to ensure water" is evaluated on the basis of the concept. Population growth, technology and urbanization of needs, diversification and global climate change for reasons such as the 1980 beginning of the environmental pollution problems with the emergence of the concept "protection of quality of the water" and water equitable sharing issues were also added. Article eligible under the quality and quantity of water as a human right to reach starting from the basic arguments for the sustainability of water and water resources evaluated in the framework of relevant legislation, water management, landscape planning of strategic importance were discussed.

Key words: Ecological basin master plan; ecological planning; resource planning; landscape planning; strategic management of water.

anlama, tanımlama, önlem alma ve çözüm bulma çalışmaları büyük önem kazanmıştır.

Bu nedenden dolayı suyun paylaşımında;

"Su bir insan hakkıdır, kamu yararı ilkesi doğrultusunda ücretsiz veya olabildiğince ucuz olarak yurttaşın kullanımında olmalıdır" derken; aynı zamanda "su hakkının sadece insan hakkı değil, diğer canlıların da yaşam hakkı" olduğu unutulmamalıdır.

Dünyada kullanılabilir suyun %85'i dünya nüfusunun sadece %12'si tarafından tüketilmektedir.^[1] (Bu %12'lik nüfus Üçüncü Dünya'nın dışındaki ülkelerdir) Fakat aynı bölgede yaşamasına

rağmen farklı toplulukların da suya erişimlerinde adaletsizlikler bulunmaktadır.

Özet olarak Dünya üzerinde 1,2 milyar insan güvenilir içme suyundan yoksun yaşarken, 2,4 milyar insan da sağlık koşullarına uygun suya erişememektedir. Her gün çoğunluğu çocuk ve yaşlılardan oluşan yaklaşık 14 ila 30 bin kişi suyla ilgili önlenbilir bir hastalıktan dolayı yaşamını yitirmektedir.

Kişi başına su potansiyeli dünya ortalamasının yarısının altında kalan Türkiye'nin, bazı komşu ülkelere kıyasla su varlığı büyük görünse de, bu potansiyelin gerek ülke içinde alansal, gerekse zamansal dağılımındaki büyük dengesizlikler, Türkiye'nin su kaynaklarının geliştirilmesinde belirli güçlükler ve sınırlamalar getirmektedir. Bu potansiyelin ancak üçte ikisi kadarının ekonomik olarak değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır.

Bir ülkenin su zengini sayılabilmesi için, kişi başına düşen yıllık su miktarı en az 8.000-10.000 m³ arasında olmalıdır. Kişi başına düşen yıllık 1430 m³lük kullanılabilir su miktarıyla Türkiye, sanıldığı gibi su zengini bir ülke değildir. 2030 yılında nüfusu 80 milyona ulaşacak olan Türkiye, kişi başına düşen 1100 m³ kullanılabilir su miktarıyla, su sıkıntısı çeken bir ülke konumundadır.^[2]

2. İLGİLİ ULUSAL MEVZUATLAR VE SORUNLAR

“Su hakkı sadece insan hakkı değil, tüm canlıların yaşam hakkıdır.”

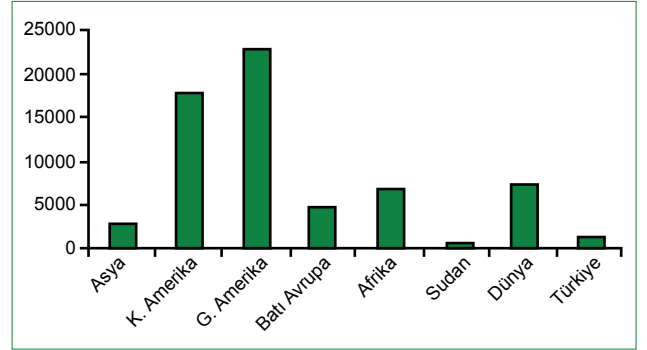
Açık alan su kullanım ihtiyacının belirlenmesinde, diğer doğal kaynakların ihtiyaç duyduğu suyun nicelik ve niteliği günümüze kadar göz ardı edilmiştir. Su kıtlığı biyolojik yaşam ortamlarını tehdit etmekte, biyotopların kaybolmasına ve doğanın sürdürülebilirliğinin sağlanamamasına neden olmaktadır. Bu nedenden dolayı diğer canlıların da gereksinim duyduğu su miktarı göz önünde bulundurularak kırsal ve kentsel açık alanlarda su işletim politikasının ve yönetiminin belirlenmesi gerekmektedir.^[3,4] Ülkemizde doğal kaynakların korunmasına ilişkin ulusal ve uluslararası mevzuatların olması ve sözleşmelere imza atılmasına rağmen, bu konudaki temel hukuk dayanağımız olan Anayasa bile; çevre ve doğal kaynakların kullanım hakkına ilişkin çelişkili hükümler içermektedir. Örneğin: Doğal kaynakların korunmasını devletin tasarrufu altında tutarken hükmün devamında özelleştirmenin önünü açmaktadır (Madde 168).

“MADDE 56. – Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir...”

“MADDE 168. – Tabii servetler ve kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzelkişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama

Tablo 1. Dünyada kişi başına düşen kullanılabilir su miktarları

Ülke - kıta ortalaması	Kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı (yıllık)
Suriye	1.200 m ³
Lübnan	1.300 m ³
Türkiye	1.430 m ³
Irak	2.020 m ³
Asya ortalaması	3.000 m ³
Batı Avrupa ortalaması	5.000 m ³
Afrika ortalaması	7.000 m ³
Güney Amerika ortalaması	23.000 m ³
Dünya ortalaması	7.600 m ³

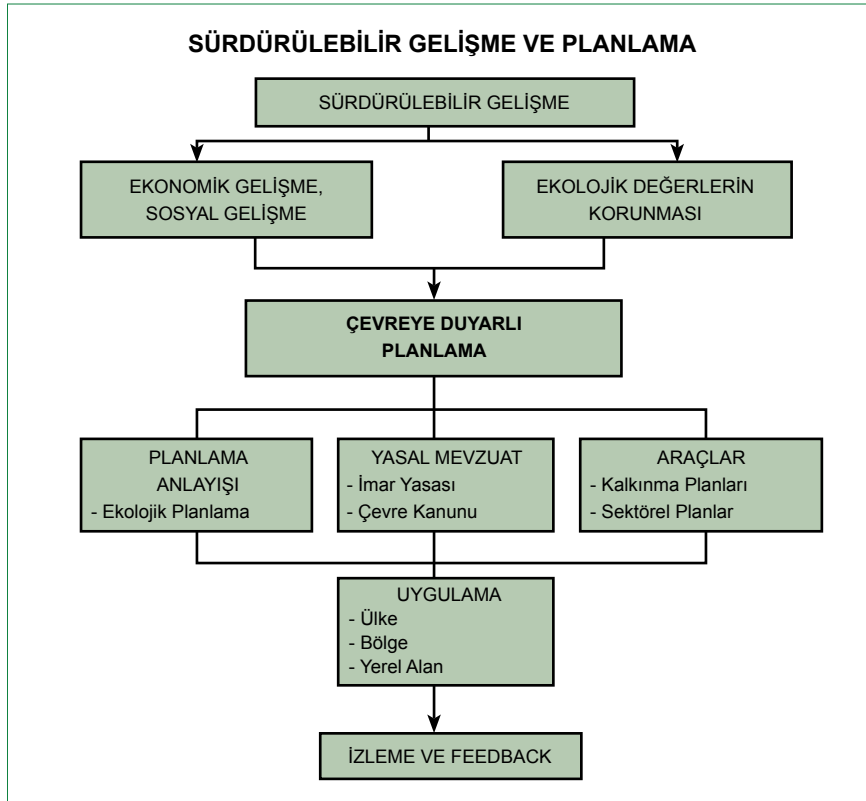

Şekil 1. Ülkelere göre kişi başına düşen su miktarları (yıllık).

ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.”

Ulusal koruma hukuku ile ilgili sorunlar aşılamamışken, doğal kaynakların uluslararası koruma ve yönetim politikaları ise (ulus ötesi sınır aşan havzalar gibi) daha vahim sorunlarla doludur. Uluslararası hukuk açısından sorunların çözümlenmesinde: (a) antlaşmalar; (b) teamüller; (c) genel hukuk ilkeleri; (d) hukuk otoritelerinin görüşleri; gibi unsurlar etkili olmakla birlikte sınır-aşan sular konusunda uluslararası ortamda bütün devletleri bağlayıcı hukuki esaslar oluşturulamamıştır. (Bunlar: (a) “mutlak egemenlik” görüşü, (b) “alansal bütünlük” görüşü, (c) “hakça ve makul yararlanma” görüşü, (d) “havza bütününde en iyi yararlanma”)

Türkiye'nin de sınır aşan suları mevcut olup (Örneğin kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneydoğu kesimlerinde, (a) Meriç ve kolları, (b) küçük tekil akarsular, (c) Çoruh ırmağı, (d) Aras havzası, van havzasında Özalp yakınında Kotur kolu, (e) Asi ırmağı ve Afrin kolu, (f) Fırat-Dicle ve doğrudan sınırı aşan kolları) sürdürülebilir stratejik planlamasını ulusal değil, uluslararası ölçekte ele alması gerekmektedir.^[5] Uluslararası su yönetim politikasının olmaması dolayısıyla nicelik ve nitelik açısından ciddi çevresel ve sosyo-ekonomik problemler ya-

Şekil 2. Sürdürülebilir gelişme ve planlama.^[6]

şanmaktadır. Meriç nehri üzerindeki baraj kapaklarının taşkınlarla kontrolsüz açılarak sınır ötesi yarattığı problemler örnek olarak verilebilir. Aynı zamanda Suriye ve Irak'la yaşanan Fırat ve Dicle ırmaklarının üzerinde yapılan barajlara bağlı sorunlar da konunun uluslararası politik çerçevesinin ne derece geniş olduğunu göstermektedir. Bunun yanında ülkemizde Çorlu'da, Çerkezköy'de ve daha birçok yerde nehirler ve dereler sanayi atıkları ile kirletilmiş durumdadır. Aşırı kirlenme ve nehir sularının sanayi kuruluşları tarafından çekilmesi, sözü geçen bölgelerdeki akarsuları kuruma noktasına getirmiştir. Örneğin Elbistan-Afşin termik santralleri su ihtiyacını Ceyhan nehrinden sağladığı için bu nehir kuruma noktasındadır. İstanbul'da ve birçok büyük kentte su havzaları yapılaşmaya açılmakta, kirlenmesine göz yumularak havzalar yok edilmektedir.

3. SUYUN STRATEJİK YÖNETİMİNDE PEYZAJ PLANLAMA

“Suyun metalaştırılması ve ülkemizde yaşanan sorunların temelinde;

- **Bütüncül yaklaşımda planlamayı ortaya koyan bir politikasının olmaması,**
- **Planlamada hiyerarşi sorunlarının olması,**
- **Plan yapma yetkisindeki çeşitlilik ve yetki karmaşası,**
- **Ekonomik-Ekolojik yaklaşımların plan kararlarında çatışması,**
- **Yasal mevzuat sorunları yer almaktadır”**

Bahsettiğimiz sorunların çözümünde, doğal kaynak yönetimi; havza – bölge genelinde mutlak koruma alanlarıyla, sürdürülebilir koruma ve kullanıma uygun alanların ayrılması için önce planlama politikasının ve planlama hukukunun oluşturması gerekmektedir.^[6] Bunun için gerekli planlama tekniklerinin kullanılması ile planlama türünün seçimi (plan hiyerarşisini oluşturarak), içeriği ve planın uygulama süreci ilgili yasa ve yönetmelikleri ile ortaya konmalıdır.

Havza içindeki doğal kaynakların fiziksel - biyolojik - ekolojik özellikleri ve birbiri ile olan ilişkilerinden yola çıkarak 'Ekolojik Planlama' ve 'Ekolojik Havza Master Planı'nın gerekliliği ortaya çıkmaktadır.^[7]

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

“Her canlının adil su kullanım hakkını gözeterek Ekolojik Havza Master Planı'nın yapılması ve kullanım politikalarının ortaya konulması şarttır.”

Ülkemizin su yönetimi, kurumsal yapısı çok parçalı, dağınık, koordinasyon zorluğu taşıyan ve yetki karmaşalarına neden olan bir yapıdadır. Bu çok başlılık nedeniyle kurumlar faaliyet alanlarında birbirinden bağımsız projeler gerçekleştirmektedir. Su yönetimindeki çok parçalı yapının ortaya çıkardığı olumsuzluklar su kaynakları yönetiminin kurumsal yapısının kapsamlı bir biçimde yenilenmesini zorunlu kılmaktadır.

Ülkemizde hatta dünyada enerji üretmek adına çözüm önerisi gibi önümüze getirilen bu projeler, doğal ve kültürel kaynakları

hiçe sayarak hatta yok ederek (Hasankeyf, Alliano, Munzur Vadisi, Doğu Karadeniz vadileri gibi), kısa vadede bölgenin sosyo-ekonomik kimliğini ekonomik rantla değiştiren, kültürel kimliğini ve mirasını yok eden, ekonomik olmayan ekonomik kalkınma modelleridir.

Bunların yanında, küresel iklim değişikliğine bağlı olarak özellikle Akdeniz Havzası'nda yer alan ülkemizde yaşanan çevre sorunları büyük önem teşkil etmektedir. Su döngüsündeki küresel değişimin ülkemizdeki etkilerine örnek vermek gerekirse; on yıl içinde Tuz Gölü'nün kapladığı alandaki azalma, Kızılırmak'taki debi azalması, Akşehir ve Beyşehir Gölleri'nin neredeyse tamamen yok olması, Manyas Gölü Kuş Cenneti'nde kuraklığa bağlı kuş türleri sayısının 27'ye inmesi, Konya Ovası, Bursa Ovası ve diğer verimli ovalarımızın tarım yapılamaz hale gelmesi, tüm sulak alanların fiziksel, kimyasal ve ekolojik özelliklerinin bozulması sayılabilir.

Ulusal doğal ve kültürel peyzaj envanterlerinin çıkarılması, ulusal ve uluslararası ölçeklerde peyzaj çerçeve planlamasının yapılması gerekmektedir. Bütüncül planlama anlayışından uzak, yetki kargaşasının bulunduğu, planlama hukukunun olmadığı ülke ve yerel idari yönetimlerde su gibi diğer doğal kaynakların da metalaşma ile karşı karşıya kalacağı aşikârdır. Bu nedenden dolayı, bu süreçleri yaşarken hızlı bir şekilde peyzaj envanterlerinin çıkartılması sorumluluğu, ülkede planlama hukukunun ve ulusal-uluslararası havza planlamalarının (sınır ötesi aşan sular ve diğer yeraltı-yerüstü doğal kaynakların sürdürülebilirliği için) yapılması ve ilgili bakanlığın kurulması kaçınılmazdır. Bu bağlamda, sosyo-ekonomik gereksinimleri karşılamak üzere, doğal kaynakların bir sermaye olarak kullanılmasında çevrenin ekolojik sürekliliğinin sağlanması için doğal kaynaklar ile sektörel arazi kullanımları arasında oluşabilecek olası olumsuz ekolojik ilişkilerin niteliksel açıdan ölçülmesinin ve risklerin tanımlanmasının, fiziksel planlama kararlarından önce yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bölgelerin ve onlara bağlı havzalar zinciri içindeki karasal ve aquatik ekosistemlere ilişkin güncel kaynak envanterlerinin çıkartılarak bilimsel ekolojik yöntemlerle hassasiyetlerin ölçülmesi ve yorumlanması-

la ekolojik eşiklere özgü haritalar elde edilebilir. Elde edilen bulgular çerçevesinde, bölgelere ilişkin kesin koruma ve koruma - kullanma kuralları plan lejanında tanımlanmış bölgelere ilişkin 'Ekolojik Master Planların elde edilmesi suretiyle, uzun süreli perspektifler için amaçlanan ekonomik ve ekolojik gelişme kararlarının sağlıklı verilebileceği açıktır (Şekil 2).

Sonuç olarak su kaynak yönetiminde, Bütüncül Planlama anlayışıyla tüm ilgili üst ve alt bileşenlerin ve sivil inisiyatiflerin içinde yer alacağı, eşit ve katılımcı bir koruma - kullanma politikası oluşturularak,

1. Planlama Hukukuna
 2. Peyzaj Planlama Gelişim Stratejisine (Doğal – Kültürel Peyzaj Envanteri, Peyzaj Raporu, Ekolojik Havza Master Planı - Peyzaj Çerçeve Planı)
 3. Peyzaj Yönetimine
- ülkemizin yasal süreçlerinde yer verilmesi zorunluluğu bir tarihsel sorumluluk noktasına gelmiştir.

KAYNAKLAR

1. OECD. (1997). Sustainable Development, OECD Policy Approaches for 21st Century, OECD Publications.
2. Brundtland Report. (1991). Ortak Geleceğimiz, Türkiye Çevre.
3. Atabay, S. (1998). Ekolojik Temele Dayalı Bölge Planlamasına Küreselleşme Açısından Yaklaşım, Ekolojik Temele Dayalı Bölge Planlama Uluslararası Sempozyum Kitabı, Editör: Prof. Dr. Semra Atabay, İstanbul.
4. Burgman, M. (2005). "Risks and Decisions for Conservation and Environmental Management", ISBN – 13 978 – 0 – 521 – 83534 – 8, Cambridge University Press.
5. Çınar, T., Özdiç, H., K. (Ed.), 2006; "Su Yönetimi" Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri Memleket Yayınları, Ankara, Temmuz 2006,
6. Geray, U. (2002). Havza Yönetim Modeli Üzerine Düşünceler. (Yayınlanmamıştır).
7. Küçükali, U. F. (2005). Havza Tanımı ve Doğal Kaynak Yönetimi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
8. Atabay, S. (2003). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ve Türkiye Sempozyum Kitabı, Editör: Prof. Dr. Semra Atabay, Y.T.Ü. Basım-Yayın Merkezi, Üniversite Yayın No: ME.SBP-03.0705, Fakülte Yayın No: ME.SBP-03.001, İstanbul.